

9. Український Католицький Університет імені святого Климента Папи у Римі в першому п'ятиліттю свого постановня і діяльності, 1963–1968. Рим: SGS, 1969. 292 с.
10. Український Католицький Університет імені святого Климента Папи в другому п'ятиліттю свого постановня і діяльності, 1968-1973. Рим: SGS, 1974. 388 с.
11. Хома І., Нарис історії Храму Жировицької Матері Божої в Римі. 1972. 47 с.
12. Церква св. Сергія і Вакха історична пам'ятка, свідок минулого і сучасного української Церкви. *Вісті з Риму*. 1970. № 19-20. С. 13-22.
13. Цінність і проблема дальшого розвитку музею українського мистецтва УКУ в Римі. *Вісті з Риму*. 1973. № 14-16. С. 23-32.

*Мороз Олена Василівна
(м. Кременець, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-6.03>

УДК 726

Роль духовенства у формуванні релігійної свідомості віруючих засобами сакрального мистецтва

Сучасний техногенний світ значною мірою відкидає проблему формування духовного світобачення людини, одухотворення її внутрішнього світу шляхом зустрічі із священним, Божественним через прилучення до сакрального мистецтва. Його сенсова наповненість апелює до символічної мови, характерних для кожної релігії знаків та символів, розуміти істинну сутність яких надзвичайно важливо для сучасної дегуманізованої людини.

Загальновідомим є твердження, що Істина і Краса становлять сутність справжньої Людини. "Саме по цій причині традиційна символіка ніколи не існує поза красою: згідно з духовним поглядом на світ, краса предмета – це не що інше, як прозорість його екзистенційних оболонок; мистецтво, гідне свого імені, прекрасне тому, що воно є істинним" [3, с. 7]. В цьому криється сутність сакрального мистецтва як істинно-прекрасних форм реальності, пізнання та розуміння яких розвиває та збагачує духовний світ кожної людини. Таким чином, істинна сутність людської істоти визначається духовним єством, розкриття внутрішньої краси якого можливе завдяки засобам сакрального мистецтва. Глибинні символи сакральної архітектури, живопису, музики пізнаються через символ, що відіграє роль стимулятора для виникнення ідеї у релігійній свідомості людини як на реальному рівні через існування та

діяльність різних релігійних течій та організацій, так і на віртуальному – онлайн спілкування, віртуальні екскурсії тощо.

Прилучення до сакрального мистецтва особливо важливе для молодого покоління. В суспільстві високих технологій, інтенсивного збільшення масиву різноманітної інформації, активного поширення та запровадження штучного інтелекту спостерігається явище деградації духовної сутності майбутніх поколінь. "У цих умовах роль мистецтва, особливо сакрального, що пробуджує душевність і духовність, трансформує свідомість і психіку людини, одухотворює її, незмірно зростає" [7, с. 128]. У цьому контексті сакральне мистецтво виступає засобом рефлексії свідомості людини на шляху духовного збагачення.

Витоки сакрального мистецтва йдуть з глибокої давнини. Людський досвід зустрічі з сакрумом ґрунтовно проаналізував німецький релігієзнавець Рудольф Отто у праці "Священне" (1917). За Отто, зустріч зі священним викликає страх – але цей таємничий, містичний страх (*mysterium tremendum*) навіть приваблює. Він поступово переходить у возвеличення (*maiestas*), аж урешті, переживши досвід божественного, тобто відчувши якусь "енергію" (*energicum*), людина опиняється перед таємницею (*mysterium*). Відчуваючи захоплення (*fascinans*), особа визнає священне найвищою, абсолютною цінністю [1]. Загальною метою сакрального мистецтва – це єднання з Богом, духовним світом, уникнення егоїстичної суб'єктивності людини, повернення людини до Бога, "відкриття" духовних очей і бачення Творця в Його творіннях.

Сакральне мистецтво виводить людину з фізичного світу і занурює в духовний, звільняє людину від рабства фізичного світу і його цінностей, доводить вищу цінність саме вічного, духовного світу, а не тимчасового, ілюзорного, матеріального. "У сакральному мистецтві проявляється благословення Бога людині бути подібною до Нього. А так як Бог – це, перш за все, творець про що йдеться і в Біблії, і в Корані, то людина повинна бути насамперед творцем, творцем духовного" [7, с. 131]. Через пізнання Божої сутності людина, подолавши певні рівні сакральності, у той же час стає творцем сакрального на шляху власного духовного оновлення та перезавантаження.

Уподібнитися Божій сутності людина може завдяки "сакралізації" власної духовної сутності, формування релігійної свідомості, прилучення до трансцендентного, метафізичного на протигагу мирському, іманентному, світському. У цьому процесі велику роль відіграє духовенство як певна особливим чином організована соціально-професійна спільнота виконавців релігійного культу, якій у релігійній традиції надано статус посередників між Богом і людьми, між віруючим та Божественним. Як особлива соціальна група, духовенство присутнє в багатьох релігіях світу (християнстві, ісламі, буддизмі,

іудаїзмі). Його функціональні обов'язки полягають в інтерпретуванні священних текстів; здійсненні офіційного роз'яснення основних догматів віровчень певної релігійної системи; надання підтримки віруючим у часи життєвої кризи, втрати рідних, близьких або душевного смутку.

Окрім того, окремі представники духовенства виконують роль духовних наставників (вчителів), які супроводжують віруючих на шляху духовного розвитку, душевного відновлення та сприяють пізнанню Божої благодаті; допомагають людям знайти внутрішній спокій і зберегти релігійну віру в складних життєвих ситуаціях. Вони проповідують морально-духовні настанови, надають практичні поради і стимулюють віруючих до духовного зростання, тим самим відіграючи важливу роль у формуванні і підтримці релігійних спільнот під час організації богослужінь, релігійних свят, навчально-виховних заходів, благодійності та інших видів діяльності, що в цілому сприяє інтеграції віруючих у процесі їх духовного розвитку. Духovenство також відіграє роль інтерпретаторів священних текстів і релігійних традицій, що допомагають віруючим зрозуміти істину сутність віри та навчають людину відповідати на складні морально-етичні та релігійні питання у процесі формування релігійної свідомості. Таким чином, варто зауважити, що роль духовенства у формуванні релігійної свідомості віруючих за допомогою засобів сакрального мистецтва апелює до посередництва в богослужіннях, інтерпретації символів та образів, виховання через мистецтво, підтримки віри через мистецтво тощо.

Релігійна свідомість – це сукупність переконань, цінностей, ідеалів та поглядів, які виникають в людині внаслідок взаємодії з релігійними традиціями, віруваннями, практиками та культурою. Вона формується через вплив релігійних установ, священних текстів, релігійних обрядів на рівні суспільної свідомості, а також через власний життєво-практичний досвід, думки і роздуми особистості на рівні індивідуальної свідомості. Сутність релігійної свідомості виявляється у вірі в надприродне, у здійсненні релігійних практик та обрядів, а також у відношенні до моральних та етичних питань. Вона впливає на спосіб сприйняття світу, взаємини з іншими людьми і саморефлексію.

Релігійна свідомість віруючих формується через засоби впливу різноманітних форм сакрального мистецтва, зокрема, через особливий дизайн архітектурних святинь, що символізує духовну велич та піднесення, викликає почуття благоговіння та спілкування з Божественним. Сакральна архітектура має значний вплив на релігійну свідомість віруючого. Філософсько-світоглядне потрактування сакральної сутності величності і витонченості сакральної архітектури полягає у виникненні почуттів благоговіння перед величчю Божественного: церковні святині з масивними колонами, величними склепіннями і розкішними деталями інтер'єру викликають відчуття поклоніння

та спілкування зі сакральним. "Храм мислився як символ гармонійної організації хаосу буття силою Божого слова. Тому вже зовнішні пропорції його мали бути бездоганними і визначати ідею гармонії, що водночас і пов'язана з довкіллям, і виділяється з нього. Цьому слугували і розташування церкви на високих місцях, так, щоб її було видно на тлі неба, і способи вписування споруди в земний світ: це могли бути зокрема галереї, що поступово немовби піднімали споруду храму від низького навколишнього земного середовища вгору" [6]. Варто додати, що образом космосу є сакральна будівля храму, а план будівлі символізує Божий задум.

Сакральна архітектура носить психолого-терапевтичний характер: апелює до атмосфери спокою і тиші, що сприяє медитації, молитві та душевному заспокоєнню. Окрім того, архітектурні елементи зовнішньої та внутрішньої оздобы храмів, вдала витримка гармонійних пропорцій, відповідне освітлення, звукова акустика та внутрішній розподіл простору сприяють зануренню віруючого у власні духовні практики. У християнстві важливу роль відіграла символіка світлових відношень, що мала богословське обґрунтування. "Церква мала бути напівтемною, присмерк земного буття має бути достатньо густим, але не повним – світло, що ледве відчутно плеться згори, з вузьких вікон, повинне бути лише надією. Головне джерело світла – свічки; вони могли бути майже зовсім погашені, а могли – під час найурочистішої святкової служби – яскраво заливати простір, символізуючи торжество єднання з Богом" [6]. Часткова відсутність механічного освітлення створювала атмосферу таємничості та загадковості у процесі зустрічі з Божественним.

Елементи сакральної архітектури, якими оздоблені вікна, двері, вежі, вітражі, мозаїки, часто мають глибоку символічну значимість, що сприяє інтерпретації релігійних образів, відповідному трактуванню релігійних тем. Наприклад, певне розміщення вікон і веж символізує шлях до божественного світла; ворота Торі в синтоїзмі – символ між суєтним, світським та божественним, священним. Таким чином, у процесі збереження і трансляції традицій сакральна архітектура є важливим засобом акумуляції релігійних традицій.

Наступним засобом впливу сакрального мистецтва на релігійну свідомість віруючого є образотворче мистецтво релігійного характеру. Воно представлене різними формами релігійного мистецтва – живописом, скульптурою, іконописом, вітражами, що надихають віруючих, розширюють їх світорозуміння, тим самим сприяючи духовному зростанню. Сакральна сутність живопису, скульптури, іконопису, вітражів полягає у відображенні духовно-релігійних сенсів, свідомої віри, розкритті духовних аспектів людського життя та завжди пройнята "сферою сакрального". Особливо

значущими у цьому відношенні є історичні передумови формування сьогоднішніх тенденцій сакрального в мистецтві в суспільстві Сходу. У даному типі цивілізаційного розвитку суспільства на сучасному етапі відсутня демаркації реальності на "об'єктивне/суб'єктивне", оскільки принципове значення надається живому зв'язку предметності зі свідомістю, яка її переживає та осмислює, і саме цю рельєфну смислову реальність і намагаються вхопити митці, а їхні твори занурюють в атмосферу, що спонукає відсторонюватися від егоїстичної чи матеріалістичної мотивації [5, с. 75].

Сакральне мистецтво використовує символіку, яка має глибокий духовний і значеннєвий зміст. Сакральні символи пов'язані з біблійними сюжетами, образами святих або духовними концепціями, що сприяє сприйняттю мистецтва як інструменту для вираження віри та розуміння релігійної тематики. Модерний релігійний дискурс апелює до твердження, що художні галереї й тематичні виставки релігійного спрямування – це нові релігійні храми, які насичені символізмом та сакральністю.

В релігійній церкві представлення священного і божественного відбувається через іконопис, на якому зображено святих та божественність завдяки особливій техніці малювання та вибору символів. Найбільшого розповсюдження у християнстві має іконостас, який відіграє важливу роль у релігійних обрядах та богослужіннях, прикрашений релігійними іконами, що відображають образи святих та сюжети з біблійних історій. "Іконостас є самі святі. І якби всі, хто моляться в храмі, були досить одухотворені й мали духовні очі, здатні бачити святих, іконостасу б не було" [7, с. 134]. Образотворче мистецтво релігійного характеру також представлено скульптурою: у християнському мистецтві зустрічаються скульптури, що відображають біблійних персонажів, образи святих та сцени з життя Ісуса Христа. Їх споглядання переносить людину в інший світ. У той же час, на переконання Н. Шелкової, сакральне мистецтво християнства деградує, сакральність ікони зникає [7, с. 135].

В ісламській архітектурі використовуються складні мозаїки та вітражі, що прикрашають мечеті та інші релігійні споруди. Ці витвори мистецтва часто містять геометричні візерунки, арабські літери та рослинні орнаменти. Окрім того, в ісламському мистецтві великий акцент приділяється каліграфії, яка використовується для написання витриманих віршів з Корану або інших релігійних текстів. Каліграфічні роботи можуть бути величезними та деталізованими, слугувати засобом для відображення Божественності. Сакральне мистецтво сприяє виразності духовних почуттів та емоцій (молитва, поклоніння або медитація, внутрішня рефлексія), утвердження духовних істини та принципів віри. Наприклад, у буддійській архітектурі ступи або пагоди, є

святими спорудами, що використовуються для зберігання святих реліквій та сприяють медитації й молитві. Вони можуть бути прикрашеними різноманітними розписами, скульптурами та символами. У буддійському мистецтві також присутнє зображення Будди та інших святих. Таким чином, прилученість до сакрального мистецтва відбувається завдяки різним формам релігійного мистецтва, що сприяє вираженню духовних ідеалів, символіки та світоглядних переконань віруючих, пріоритету внутрішнього над зовнішнім, прагнення духовного збагачення на противагу матеріальним виявам буття.

Церковна музика та співи – це ще один засіб впливу на релігійну свідомість віруючого під час відвідин ним релігійних обрядів та богослужінь, що створюють відповідну емоційну атмосферу. Сакральний сенс церковної музики та співів відображається у здатності піднімати духовний настрій, сприяють медитації, підсилюють релігійні відчуття та створюють атмосферу поклоніння. Варто виділити ключові аспекти сакрального сенсу церковної музики та співів: піднесення духовного настрою (створення атмосфери святості та поклоніння, що допомагає віруючим поглибити свої духовні почуття та підняти духовний настрій); підтримка релігійних обрядів (церковна музика супроводжує релігійні обряди, богослужіння та церемонії, надаючи їм особливого духовного звучання та глибини, створюючи атмосферу священності, яка сприяє зануренню у здійснення релігійних культів); вираження почуттів та відчуттів (від покаяння та поклоніння до радості та вдячності перед Богом); прославлення Божественного (Бога, Його святості, милості та величі); єдність спільноти (у вигляді співпраці серед віруючих). Отже, зазначені аспекти вказують на те, що церковна музика та співи мають глибокий сакральний сенс, який допомагає віруючим зануритися в духовний досвід та підвищує їхнє релігійне переживання.

Зважаючи на різноманітність релігій та їхніх мистецьких традицій, варто навести деякі конкретні приклади сакрального сенсу церковної музики та співів, зокрема, григоріанський спів у католицькій церкві, виконання якого під час літургій створює атмосферу поклоніння та релігійної святості. Музика, що супроводжує меси та реквієми, допомагає віруючим зануритися в духовність обряду, підсилює їхні молитви та покаяння. Виконання хоральної та органної музики під час богослужінь може підсилити релігійний досвід та сприяти згуртованості спільноти, допомагає віруючим зосередитися на молитві та поклонінні. В цілому варто зазначити, що наведені приклади демонструють, який сакральний сенс для віруючих різних релігій мають церковна музика та співи, що сприяють глибокому духовному переживанню.

Важливу роль у формуванні релігійної свідомості віруючих відіграє релігійна література, яка спонукає до роздумів та осмислення віри в цілому.

Сакральний зміст релігійної літератури (священні тексти, молитви та проповіді) проявляється у здатності передавати духовність, релігійні вчення, моральні принципи та духовні ідеали певних релігій. Зокрема, священні тексти (Біблія в християнстві, Коран в ісламі, Танах в іудаїзмі, Трипітака в буддизмі) передають основні віровчення, доктрини та моральні принципи своїх релігій. Вони визначають правила поведінки, створюють основу для духовного розвитку та відображають космологічні уявлення. Також священні тексти містять історичні події, легенди та міфи, що відображають важливі аспекти духовної історії своїх релігій та слугують прикладом ревної віри, моралі та духовності для віруючих.

Молитви та релігійні тексти використовуються для спілкування з Божественним та вираження духовних потреб. Вони можуть містити прохання, подяку, покаєння та вираження віри. Через молитву віруючі можуть виразити свою відданість Богу та з'єднатися з духовною силою. "За всіх різночитань і різнотлумачень ключовими поняттями, що визначають генеалогічні константи молитовної ситуації та молитвоцентричного тексту, є безпосередні звернення до вищих сил зі славослов'ям, подякою, благанням, проханням" [2, с. 151]. Проповіді, що базуються на священних текстах, мають на меті вказати віруючим правильний шлях духовного життя. Вони можуть містити інтерпретації священних текстів, моральні вказівки, настанови щодо морального життя та розуміння релігійних обов'язків.

Проаналізовані аспекти сакрального змісту релігійної літератури допомагають віруючим розуміти свою віру, знаходити духовну науку та досконалість, а також з'єднуватися з Божественним через слово і діло. Релігійна література нерідко містить виклик до духовного розвитку та самовдосконалення. Вона спонукає віруючих до пошуку близької зустрічі з Божественним, покращення свого характеру та практики духовних добродітностей, а священні тексти та літературні твори не лише передають основи віровчення своїх релігій, але й надихають, навчають та спонукають віруючих до духовного розвитку та поклоніння.

Переосмислення внутрішнього духовного досвіду та сприйняття духовно-релігійних істин у контексті духовного просвітництва відбувається у процесі здійснення релігійних обрядів і ритуалів. Їх сакральний зміст полягає у символізмі, сприянні духовному зв'язку з Божественним, засвоєнні релігійних вчень та утвердженні ментальної ідентичності. Релігійні обряди і ритуали мають глибокий символічний зміст, наприклад, у християнстві хрещення водою символізує очищення від гріхів та нове народження, а причастя вином і хлібом – символ спільності з Христом. Варто зазначити, що релігійні обряди і ритуали служать як спосіб підтримки духовного зв'язку з Богом або сакральним. Вони допомагають віруючим відчути Його присутність, отримати благословення або

виразити свою віру в справі поклоніння та відданості своїй релігії (наприклад, молитви, поклони та обряди покаяння є способом виразити віру та відданість Богу). Релігійні обряди і ритуали сприяють формуванню і збереженню національної ідентичності, оскільки вони об'єднують віруючих у спільній вірі та поклонінні, створюючи спільноту, яка відчуває себе частиною більшого духовного співтовариства.

Зміцнення релігійної свідомості віруючих засоби сакрального мистецтва є важливим чинником у формуванні духовності та віри. Істинна сутність сакрального мистецтва – уникнення людської егоїстичності, проникнення до нескінченності, бачення Божественного Творця в Його творіннях, одухотворення реальності в цілому. У цьому процесі значний вплив на формування релігійної свідомості віруючих має духовенство за допомогою засобів сакрального мистецтва.

Література:

1. Балог П. Сакрум і профанум храму. *Verbum*. № 74. 8 квітня 2022. URL : <https://www.verbum.com.ua/04/2020/temple-of-the-art/sacrum-and-profanum/> (дата звернення 01.03.2024 р.).
2. Белоброва Т. А. Молитва сакральна: генологічні модифікації. *Наук. зап. Міжнарод. гуманітар. ун-ту*. Одеса. 2020. Вип. 33. С. 148-152.
3. Буркхардт Т. Сакральное искусство Востока и Запада. Принципы и методы. "ИП Карелин", 1967. 182 с.
4. Козловський О. *Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу*. К. 187 с.
5. Лазоревич І. Р. Сакральність у мистецтві сьогодення: віросповідні впливи та форми інтерпретації. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 40(4-6). С. 73-83.
6. Сакральна культура. URL : <http://litopys.org.ua/popovych/narys07.htm> (дата звернення 10.02.2024 р.).
7. Шелковая Н. Сакральное мистецтво як вищий прояв духовного світосприйняття людини. *Культурологічна думка*. 2021. № 20. С. 127-142.